

Krzysztof Ratajczak

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0002-1298-986X

Mieszko III Stary i jego życie rodzinne

Mieszko III Stary (1122/25–1202), książę kujawski, wielkopolski i krakowski był jednym z synów Bolesława III Krzywoustego i Salomei z Bergu. Na jego losy wpłynął fakt, iż po śmierci ojca piastowskie władztwo podzielone zostało na dzielnice, a sam książę został uwikłany w serię konfliktów z braćmi, a później także innymi przedstawicielami coraz mocniej rozrodzonej dynastii.

Jeszcze za życia ojca (zm. 1138) pojął za żonę królową węgierską Elżbietę, a po jej śmierci (między 1150 a 1154 r.) poślubił Eudoksję, córkę wielkiego księcia kijowskiego Izjasława II. Z obu tych związków Mieszko doczekał się liczego potomstwa: pięciu synów i co najmniej pięciu córek.

Celem artykułu jest przedstawienie Mieszka III nie tyle w roli polityka, władcy, ale jako głowy rodziny, również w szerszym ujęciu, jako nestora rodu Piastów. Co istotne, wszystkie dzieci Mieszka szczęśliwie przeżyły okres dzieciństwa, co jest swoistym ewenementem, biorąc pod uwagę wysoką śmiertelność dzieci w okresie średniowiecza. Artykuł podejmuje próbę, trudną z uwagi na specyfikę zachowanego materiału źródłowego, przedstawienia życia codziennego książęcej rodziny, przybliży meandry polityki dynastycznej, realizowanej przy pomocy aranżowanych małżeństw, poruszy wreszcie zagadnienia kultury materialnej i kultury dworskiej.

Słowa kluczowe: Mieszko III Stary, dynastia Piastów, kultura dworska

Mieszko III The Old and his family life

Mieszko III the Old (1122/25–1202), Duke of Kujawy, Greater Poland and Cracow was one of the sons of Bolesław III the Wrymouth and Salomea of Berg. His fate was influenced by the fact that after his father's death, the territory of Piast's Poland was divided into provinces, and the prince himself was involved in a series of conflicts with his brothers, and later also with other representatives of the Piast dynasty.

While his father was still alive (d. 1138), he married the Hungarian princess Elizabeth, and after her death (between 1150 and 1154) he married Eudoxia, daughter of the Grand Duke of

Kiev, Isiaslav II. From both these marriages Mieszko had numerous children: five sons and at least five daughters.

The aim of the paper is to present Mieszko III not so much as a politician, a ruler, but as the head of the family, also in a broader sense, as a nestor of the Piast family. What is important is that all of Mieszko's children have happily survived their childhood, which is a peculiar phenomenon, taking into account the high mortality rate of children in the Middle Ages. Six of them died while their father was still alive. The paper will attempt, difficult due to the specificity of the preserved source material, to present the everyday life of the prince's family, will present the meanders of dynastic politics, realized with the help of arranged marriages, and will finally touch upon the issues of material and court culture.

Keywords: Mieszko III the Old, Piast dynasty, court culture

Mieszko III Stary (1122/25–1202), książę kujawski, wielkopolski i krakowski był jednym z synów Bolesława III Krzywoustego i Salomei z Bergu¹. Wywodził się z licznej, nie tylko w dzisiejszym rozumieniu tego słowa, rodziny. Jego siostrami były: Adelajda (ok. 1114–ok. 1132), Agnieszka (1137–po 1182), żona księcia ruskiego (włodzimierskiego, a później wielkiego księcia kijowskiego) Mściława Izjasławowicza (Korduba, 1935, s. 31), Dobroniega-Ludgarda (ur. ok. 1129), wydana za syna margrabiego Miśni Dytryka Wettyna (Balzer, 2005, s. 301–303; Jasiński, 1992, s. 218, 251–254), Gertruda (zm. 1160), mniszka klasztoru benedyktynek w Zwiefalten (Kozłowska-Budkowa i Kętrzyński, 1948–1958, s. 406 i n.)², Judyta (ur. ok. 1133), poślubiona margrabiemu brandenburskiemu Ottonowi II (Balzer, 2005, s. 345 i nn.), Ryksa (1116–1155), która przeżyła aż trzy śluby: z królem duńskim Magnusem, po jego śmierci poślubiła Włodzimierza Wsiewołodowicza, księcia Nowogrodu Wielkiego, a ostatnim jej małżonkiem został Swerker I, król Szwecji (Waško, 2003, s. 21–33)³. Siostrą Mieszka była także nieznanego imienia Piastówna, być może Zofia (zm. 1133), której śmierć odnotowana została w *Roczniku dawnym krakowskim* (*Rocznik*, 1978, s. 16)⁴. Została ona wydana za Konrada von Plötzkau, margrabiego Marchii Północnej (Dobosz, 1999a, s. 55). Braćmi naszego bohatera byli natomiast: Władysław II Wygnaniec (1105–1159)

¹ O Bolesławie i jego małżonce zob.: Grabski, 1968; Mitkowski, 1981; Pietras, 1978.

² Warto wspomnieć, że Piastówna prowadziła korespondencję z jedną z najsłynniejszych pisarek średniowiecza, św. Hildegardą z Bingen. Zob. też: Wieczorek, 1996, s. 23–55, zwłaszcza s. 28 i nn.

³ Po śmierci Magnusa w 1134 roku Ryksa wróciła na dwór ojca w towarzystwie syna – Knuta Magnussona, późniejszego króla Danii. Towarzyszył on też matce na Rusi. Po śmierci Włodzimierza (ok. 1140–1142) Ryksa wyszła za króla Szwecji Sverkerą Starszego, a do zawarcia tego małżeństwa doszło ok. 1144–1146 roku.

⁴ Pod rokiem 1136: *Sophya obiit VI idus Octobris* [10 października]. Z uwagi na styl przypisów zmuszony jestem dodać, że mamy tu do czynienia z tekstem o metryce czternastowiecznej.

(Dworsatschek, 2009; Jasiński, 1973, s. 40–42; Jurek, 1999, s. 382–385; Sadowski, 1999, s. 9–19), z pierwszego małżeństwa ze Zbysławą, Bolesław IV Kędzierzawy (ok. 1121–1173) (Biniaś-Szkopek, 2009; Dobosz, 1999b, s. 57–60), Henryk Sandomierski (ok. 1130–18 VI 1166) (Tetrycz-Puzio, 2009), Kazimierz Sprawiedliwy (1138–1194) (Bubczyk, 2009b, s. 31–53; Dobosz, 2011); w dzieciństwie zmarli Leszek (1115–1131) i Kazimierz (starszy) (ok. 1117/1122–1131) (Snoch, 1987).

Bolesław Krzywousty zadbał o należyte związki małżeńskie dla swoich dzieci. Około 1127 roku najstarszy z synów, Władysław ożenił się z Agnieszką, córką Leopolda III, margrabiego Austrii, natomiast córkę Ryksę wydał za Magnusa, syna króla Danii Nielsa (Barański, 2005, s. 214). W 1135 roku Krzywousty doprowadził do ślubu Bolesława Kędzierzawego z Wierzchosławą, córką Wsiewołoda, księcia Nowogrodu Wielkiego, a Mieszka ożenił w 1136 roku z Elżbietą (ok. 1128–1154), córką księcia węgierskiego Almosa i Heleny serbskiej, a siostrą Beli II (Barański, 2005, s. 222). Księżna była dobrodziejką klasztoru benedyktynek lubińskich, w tamtejszej księdze zmarłych zapisano datę dzienną jej zgonu – 3 października (*Liber fraternitatis et liber mortuorum abbatiae Sanctae Mariae Lubinensis*, 1976, s. 102)⁵. Był to typowo dynastyczny związek, i choć uroczystości ślubne zorganizowane w Poznaniu były bardzo huczne i trwały kilka dni, nie wydaje się, aby czternastoletni wówczas książę zapalał do swej żony, nieomal jeszcze dziecka, głębszym uczuciem. Po jej śmierci Mieszko pojął za żonę Eudoksję (zm. po 1187), córkę wielkiego księcia kijowskiego Izjasława Mściśławica (Balzer, 2005, s. 292–296; Jasiński, 1992, s. 240–242). Do ślubu doszło w krótki czas po śmierci Elżbiety, prawdopodobnie jeszcze w 1154 roku, a jego celem było wzmocnienie sojuszu z Rusią, scementowanego dodatkowo ślubem brata Eudoksji, Mściśława z siostrą Mieszka Agnieszką (Jaskulski, 1999, s. 114). Wydaje się, że w przeciwieństwie do uczuć wobec pierwszej żony, Mieszko kochał Eudoksję (Besala, 2006, s. 111). Trzeba też w tym miejscu zauważyć, że kontakty Mieszka z rodzeństwem nie były częste. Mógł nigdy nie zetknąć się z najmłodszym bratem, Kazimierzem, wychowywanym przez matkę w Łęczycy. Trudno również wskazać na możliwość kontaktów z młodszymi siostrami – Dobroniegą-Ludgardą, Judytą i Agnieszką. Nieliczne spotkania z braćmi następowały przy okazji wieców państwowych, wizyt legatów papieskich (w Trzemesznie w 1145 roku na spotkaniu z legatem Humbaldem, czy podczas legacji Gwidona we wrześniu 1148 roku poświęconej rozwiązaniu konfliktu między Władysławem II a młodszymi braćmi)⁶.

⁵ Mamy tu do czynienia oczywiście z tekstem średniowiecznym, opublikowanym w 1976 roku.

⁶ *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 1, 1877, nr 12, s. 19. Zob. Skwierczyński, 2005, s. 284–286. Mieszko Stary mógł być obecny także na spotkaniach z legatami papieskimi, które miały miejsce w latach 1168, 1184, 1189 i 1197.

Sam Mieszko okazał się w liczbie potomstwa niemal równym ojcu. Przedstawmy teraz jego córki: Anastazja (przed 1164–zm. po 1240) została żoną księcia szczecińskiego Bogusława I, jako wdowa założyła w 1224 roku klasztor w Mariengarten pod Treptowem, do którego sama postanowiła wstąpić w roku 1235 (Balzer, 2005, s. 209; Wachowski, 1935, s. 88)⁷, Elżbieta (ok. 1152–1190) została wydana za Sobiesława II księcia czeskiego, a po jego śmierci w 1180 roku za margrabiego łżyckiego Konrada (Ginter, 2008, s. 97), Judyta, została żoną księcia saskiego Bernarda (Labuda, 1995, s. 10)⁸, Salomea wydana przed 1177 rokiem za Racibora, księcia pomorskiego, Wierzchosława-Ludmiła, wydana w 1166 roku za księcia lotaryńskiego Fryderyka (Labuda, 1995, s. 10)⁹. Najmłodszą córkę, Zwinisławę wydał Mieszko między 1177 a 1181 rokiem za Mszczuja, późniejszego księcia gdańskiego.

Najstarszym synem Mieszka Starego był Odon, książę poznański (ok. 1141–1194); a drugim z synów zrodzonych z małżeństwa z Elżbietą był Stefan. Ze związku z księżniczką ruską Eudoksją urodzili się Bolesław, Mieszko zwany Młodszym (1160–1193) i Władysław Laskonogi, który jako jedyny przeżył ojca (Przybył, 1998).

Mieszko zapewne starał się zagwarantować swojej rodzinie jak najlepsze warunki materialne. Piastowie dążyli do wznoszenia siedzib odpowiadających ich pozycji – „panów przyrodzonych”, naturalnie możliwości ekonomiczne książąt piastowskich w okresie rozbitcia dzielnicowego nie były tak duże, jak w czasach poprzednich, a jeszcze sporo czasu minęło do momentu, kiedy ton modzie arystokratycznej w Polsce nadawał wrocławski dwór Henryka Brodatego, niemniej możemy sobie wyobrazić książęce pałatium jako kamienną rezydencję, wyposażoną w pewną liczbę komór przylegających do sieni pałacowej (Chorowska, 2003, s. 50 i nn.). W tych niewielkich, sklepionych pomieszczeniach toczyło się życie rodzinne panującego (Kóčka-Krenz, 2010, s. 121 i nn.). Małe dzieci leżały wówczas w kołyskach, zapewne w pobliżu małżeńskiego łoża. Obok, za zasłoną sypiały dwórki i piastunki, a także wybrani dworzanie (Dowiat, 1985, s. 118). Mieszko objął w 1140 roku, a może nawet już w dwa lata wcześniej jako swą siedzibę Poznań, gdzie przebywał wraz z pierwszą żoną (Labuda, 2000, s. 55)¹⁰. To tu zapewne urodził się Odon, co przywitane zostało z ogromną ojcowską radością.

⁷ Oswald Balzer uściślał datę zgonu księżnej na okres między 31 maja 1240 a 24 lipca 1242. Por. Borkowska, 1985, k. 516. Autorka uważa, że księżna ostatecznie nie wstąpiła do klasztoru.

⁸ Bernard był synem Albrechta Niedźwiedzia, od 1170 roku hrabią Anhaltu, a w latach 1180–1212 księciem saskim.

⁹ Wierzchosława swe drugie imię otrzymała prawdopodobnie przy bierzmowaniu. Zob. Hertel, 1985, s. 75–77.

¹⁰ Gerard Labuda opowiada się za cezurą roku 1138 dla pojawienia się funkcji Poznania jako stolicy dzielnicy Mieszka III.

Wiemy, że „uradowany książę Mieczysław w mieście Poznaniu naznaczył wielki zjazd u dworu i chrzciny uroczyście przez kilka dni obchodził” (cyt. za: Krzyżaniakowa, 2008, s. 96). Również w Poznaniu w 1157 roku odbyły się uroczystości zaślubin Mieszka z Eudoksją (Getrudą). Z tego związku narodził się Bolesław, ochrzczony w Poznaniu przez arcybiskupa Jana. Wydaje się także, że już od pewnego czasu Mieszko przejawiał rosnące zainteresowanie Kaliszem, przejętym w 1145 roku z rąk Władysława Wygnańca, jako siedzibą. Od ok. 1156 roku książę zaczął wznosić gród na Zawodziu w Kaliszu, gdzie też ufundowana została kolegiata św. Pawła. Nie wiadomo gdzie urodzili się Mieszko Młodszy, Władysław Laskonogi, Salomea i Anastazja. Dwór książęcy, zapewne także i dzieci, przebywał w Kaliszu, Poznaniu, ale i w Gnieźnie, które obrał Mieszko ostatecznie jako miejsce pobytu w roli wielkiego księcia w 1177 roku. To właśnie w Gnieźnie, w kwietniu 1177 roku doszło do hucznie obchodzonego ślubu Anastazji z Bogusławem I. Uroczystościom towarzyszył zjazd książęcy, a na samą ucztę weselną przybyło wielu zaproszonych wielmożów (Marciniak, 1987, s. 27). W Gnieźnie przybywał Mieszko III także i w poprzednich latach, jego pobyty są poświadczone w 1145, 1146, 1173 roku (Labuda, 2000, s. 56–57). Warto wspomnieć, że okresowo rodzina księcia przebywać mogła także w Krakowie, ale zapewne część młodszych dzieci towarzyszyło księciu także w okresach wygnania.

Dzieciństwo książęcych dzieci upływało zapewne w otoczeniu możnowładczych rówieśników, wśród dostosowanych do płci dzieci zabawek (Hensel i Pazdura, 1978, s. 313 i nn). Wydaje się, że dzieci obu płci spędzały czas razem. Wskazuje na ten fakt narracja *Kroniki* Mistrza Wincentego tzw. Kadłubka, mianowicie w opisie młodości księcia krakowskiego Leszka, skrytykowanego za młodzieńczą wyprawę na Halicz, na komentarz swych rycerzy, że „lepiej, ażeby na razie w domu oddawał się zabawom niż lekkomyślnie mozolił się niewczesnymi trudami” (Mistrz Wincenty Kadłubek, 2003, s. 252)¹¹, dwunastolatek odpowiedział: „Jakżeż to, panowie, można mnie uważać za dziewczynę, a nie za księcia! Niewiele bowiem różni się od dziewczyny, kto bezustannie przebywa w gronie niewieścim” (Mistrz Wincenty Kadłubek, 2003, s. 252). Znane były małym książętom i księżniczkom gry, takie jak bierki czy warcaby, a starsi chłopcy wprowadzani byli w arkana gry w szachy¹². W *Kronice polskiej* Mistrza Wincentego w usta Mieszka Starego wpisane zostały słowa, będące komentarzem na wybór na tron krakowski księcia Leszka (w 1194 roku): „Dzieci bowiem zwyczajem jest bawić

¹¹ Mistrz Wincenty Kadłubek był średniowiecznym kronikarzem, data w przypisie dotyczy jednej z edycji jego kroniki.

¹² Warto podkreślić, że w połowie XII wieku również ze strony Kościoła słychać było pochwałę gry w szachy, ale też innych gier planszowych jako doskonałego narzędzia ćwiczenia umysłu, czego przykładem jest dzieło *Policratius* autorstwa biskupa Chartres Jana z Solisbury (ok. 1115–1180). Więcej na ten temat zob.: Bubczyk, 2009a; Patterson, 2015.

się z dziećmi w para nie para i na długiej trzcinie harcować” (Mistrz Wincenty Kadłubek, 2003, s. 243)¹³, a które uzupełniają katalog ówczesnych zabaw dziecięcych. Znane były także muzyka i śpiew zarówno świeckie, jak i kościelne. W tym zakresie nie ma podstaw, by sformułować tezę, że spędzanie czasu wolnego przez dzieci Mieszka III nie różniło się od realiów łacińskiej Europy (Bubczyk, 2016, s. 153–165). Zapewne Mieszko kultywował zwyczaj swego ojca, który dzieciństwo, a zwłaszcza młodzieńcze lata spędzał z grupą rówieśników na polowaniach i wyprawach wojennych, o czym wspomina *Kronika polska* Galla Anonima, kronikarza działającego na dworze księcia Bolesława III Krzywoustego w początkach XI wieku (Gall Anonim, 1996, s. 73 i nn.; por. Cetwiński, 2001, s. 46–54)¹⁴. Zwyczaj ten, jak widzieliśmy przed chwilą, był nieobcy i innym Piastom.

Nie jest sprawą oczywistą, czy między dziećmi księcia a Mieszkiem i jego małżonkami istniały bliższe więzi emocjonalne. Badania, dotyczące Europy Zachodniej w późnym średniowieczu, sugerują, że $\frac{3}{4}$ dzieci z rodzin arystokratycznych spędzało pierwsze miesiące życia poza domem rodzinnym u mamek, a ponad 50% z nich nie spędzało wcale czasu z rodziną do ukończenia 18. miesiąca życia, a więc czasu, kiedy dzieci karmione były piersią (Roncieré, 1988, s. 220 i nn.). Co więcej, ówczesna literatura pedagogiczna ostrzegała rodziców przed tego typu praktykami, zauważając brak miłości między matką a dzieckiem (Roncieré, 1988, s. 223 i nn.). Z czasem dzieci wracały do domu rodzinnego, integrując się powoli ze starszym rodzeństwem i resztą domowników. Wydaje się rzeczą zrozumiałą, że książę osobiście wdrażał synów w zagadnienia „sztuki rządzenia”, mniej zajmował się natomiast córkami. Mieściło się to całkowicie w ówczesnym modelu wychowawczym. O ile kontakty między dziećmi księcia a nim samym bywały sporadyczne, o tyleż rzadsze były okazje do spotkań z innymi członkami rodu Piastów. Istotne dla cementowania więzi rodzinnych były dla członków dynastii zjazdy państwowe. Znakomitą ku temu okazją był np. zjazd w Jędrzejowie w 1167 roku – byli tam obecni synowie Mieszka – Stefan, Bolesław, Mieszko i Władysław, a także ich krewni, m.in. książę Kazimierz II Sprawiedliwy. Ten ostatni spotkał się z Odonem w 1161 roku w Łęczycy, a w kwietniu 1177 ponownie z Mieszkiem Młodszym (Dobosz, 2011, s. 206). Książę ten nazwany został przez Mistrza Wincentego „młodzieńcem nadzwyczaj przemyślnym i wytwornym” (Mistrz Wincenty Kadłubek, 2003, s. 210). Jego obyczaje zapisały się w życzliwej pamięci środowiska dynastycznego. Pokazuje to wyraźnie, że Mieszko Stary starał się o godne wychowanie dla swoich synów. Wpływ wychowawczy

¹³ To samo zdanie odnajdujemy też w: *Kronika wielkopolska*, 1965, s. 179. Kronika ta jest zabytkiem datowanym na XIV wiek, podana w przypisie data dotyczy edycji drukowanej, polskojęzycznej.

¹⁴ Kronika Galla Anonima została spisana przed rokiem 1113, data 1996 dotyczy cytowanej edycji tekstu.

na córki był wyraźnie mniejszy. Trzeba też jasno powiedzieć, że ówczesne realia polityczne nie pozwalały na bliższe relacje Mieszka z dziećmi. O córkach książę pamiętał z pewnością w sytuacjach kryzysowych, które starał się niwelować za sprawą polityki matrymonialnej.

Jakkolwiek nie jest zadaniem tego artykułu zagłębianie się w polityczne dzieje panowania Mieszka III Starego, to jednak nie zdołamy uciec od pewnych kwestii, które wpływały na życie książęcej rodziny. Książę okazał się wytrawnym politykiem, wielokrotnie wykorzystującym swe dzieci do aranżowania politycznych mariaży. Wgnany z Polski, szukając pomocy, wydał swą córkę Zwinisławę za Mściwoja (Mszczuja), brata księcia pomorskiego Sambora. Z jego pomocą, a przy milczącej zgodzie Kazimierza Sprawiedliwego, w 1181 roku odzyskał Wielkopolskę (Grodecki i Zacharowski, 1995, s. 188). Pierwszą chronologicznie akcją małżeńsko-dyplomatyczną w wykonaniu Mieszka stał się sojusz z Albrechtem Niedźwiedziem, będący efektem krucjaty połabskiej w 1147 roku, a zaaranżowany w Kruszwicy rok później, w momencie ślubu Ottona brandenburskiego z Judytą, siostrą księcia (Barański, 2005, s. 228).

Mieszko dbał o należytą oprawę ślubów swych dzieci, dobierał dla nich odpowiednich partnerów. Żoną Odoną została córka Włodzimierza halickiego; drugi z synów Mieszka – Bolesław Mieszkowic został mężem księżniczki pomorskiej Dobrosławy, Władysław Laskonogi poślubił córkę Jaromira, księcia Rugii – Łucję, a po jej śmierci pojął za żonę Jadwigę, córkę Mszczuja I gdańskiego. Uroczystościom ślubnym towarzyszyły zapewne muzyka i taniec (Konarska-Zimnicka, 2009). Można wyobrazić sobie, że za nowo poślubionymi kroczył taneczny korowód, a nieco później formował się wokół nich kordon widzów, obserwujących taniec Młodych (Konarska-Zimnicka, 2009, s. 46). Umiejętność tańca uchodziła już wówczas za niezbędny element dworskiego wychowania, a sam taniec należał do cenionych dowodów ogłady towarzyskiej. Tańcom dworskim przygrywały gęśle, cytry, flety i bębny (Konarska-Zimnicka, 2009, s. 137–138). Dzieci Mieszka uchodziły w oczach współczesnych za dobrze wychowane. Kronikarz wielkopolski ujął to w następujący sposób: „Męscy potomkowie u wszystkich spoglądających na nich budzili szacunek, córki zaś dla wszystkich były uprzejme” (*Kronika wielkopolska*, 1965, s. 153).

Realia życia rodzinnego, w szerszym, ogólnodynastycznym wymiarze zmieniły się w 1177 roku, kiedy to Mieszko, po śmierci Bolesława Kędzierzawego przejął najwyższą władzę w państwie Piastów. Jako senior obrał wówczas za siedzibę Gniezno, co okazało się wówczas błędem politycznym, bowiem pod nieobecność princepsa władzę w Krakowie objął jego brat Kazimierz, obwołując się wielkim księciem (Barański, 2005, s. 234–237). Sam Mieszko konsekwentnie pozostał przy tytule księcia zwierzchniego, co musiało doprowadzić do konfrontacji z bratem. W 1189 roku Mieszko zajął Kraków pod nieobecność Kazimierza

zaangażowanego zbrojnie w Haliczu, nasz książę nie utrzymał się tam jednak. Powrócił do nieoficjalnej stolicy Polski po śmierci Sprawiedliwego, w atmosferze oskarżeń o otrucie księcia, a stało się to także w następstwie krwawej, bratobójczej bitwy pod Mozgawą, a ściślej – w wyniku przekazania władzy nad miastem przez księżną wdowę – Helenę¹⁵. Mieszko musiał w 1202 roku zaprzysiąc respektowanie wynegocjowanego układu (w 1194 roku intronizowany został w Krakowie książę Leszek Biały, syn Kazimierza Sprawiedliwego, a regencję sprawowała jego matka, księżna wdowa Helena). Nasz bohater nie cieszył się długo pełnią władzy, zmarł 13 marca 1202 roku i pochowany został obok syna w kaliskiej kolegiacie św. Pawła¹⁶.

W jaki sposób Mieszko dbał o wykształcenie swoich dzieci? Syn Bolesława Krzywoustego dorastał w kraju, w którym słowo pisane zaczęło zdobywać rosnące grono użytkowników. Na dworze jego ojca powstała, jak wiemy, pierwsza polska kronika dynastyczna, spisana tuż po roku 1113 przez anonimowego zakonnika. Na dworze jego braci – Kazimierza Sprawiedliwego i Henryka Sandomierskiego była znana pieśń o Walterze i Helgundzie (Potkowski, 1984, s. 26 i nn.). W tym samym czasie we Wrocławiu spisano *gesta* palatyna Piotra Włostowica – *Carmen Mauri* (*Cronica Petri comitis Poloniae wraz z tzw. Carmen Mauri*, 1951; zob. Wenta, 2001, s. 523–538)¹⁷, a żona samego palatyna, Anna to jedna z pierwszych Polek, które zdobyły wykształcenie literackie. Mistrz Wincenty tworzył na zlecenie Kazimierza Sprawiedliwego, przy którym pełnił funkcję kapelana i pracownika kancelarii (Kürbis, 1972, s. 180–186). Sam Mieszko III również posiadał własną kancelarię, książę wystawiał dokumenty, np. na rzecz klasztoru benedyktyńskiego w Mogilnie (*Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 1, 1877, nr 33). W kancelarii książęcej pracowali późniejsi biskupi poznańscy – Pean, Radwan i Cherubin, zatem można wysnuć wniosek, że była to dla wykształconych duchownych droga do zajmowania w przyszłości wysokich godności kościelnych (Krzyżaniakowa, 2011, s. 297). Mieszkowi III Staremu nie były obce wpływy kultury francuskiej, czego świadectwem jest nadanie jednemu z synów imienia Odon – francuskiej odmiany imienia Otto, które przywędrowało do Polski za sprawą benedyktynów, a konkretniej piastowskiej fundacji w Lubiniu (Pelczar, 2013, s. 55). W skład edu-

---

¹⁵ Wydaje się to jednak mało prawdopodobne, Mieszko Stary był wyraźnie zaskoczony przedwczesną śmiercią brata i nie czynił żadnych przygotowań do przejęcia władzy nad Krakowem. Pierwszą tego próbą była bitwa pod Mozgawą w pobliżu Jędrzejowa 13 września 1195 roku. W bitwie tej zginął syn Mieszka, Bolesław, a ojciec wyraźnie przybity tym faktem mimo zwycięstwa nie podjął ataku na Kraków.

¹⁶ *Kronika wielkopolska*, s. 195: „Mieszko Stary umarł zaś w Kaliszu roku Pańskiego 1202 i pochowano go w założonym przez niego kościele św. Pawła, w grobowcu syna jego Mieszka”.

¹⁷ *Cronica Petri comitis Poloniae* jest tekstem pochodzącym z XIV wieku, w roku 1951 ukazała się jego edycja drukiem.

kacji książęcych dzieci, zwłaszcza chłopców, wchodziła nauka gry w szachy. Uważano, że opanowanie jej reguł uczy zarówno sztuki wojennej, rozwija intelekt, a także służy wzrostowi ogłady towarzyskiej (Giżycki, 1984). Młodzi książęta przysposabiani byli do rządów także poprzez udział w różnych uroczystościach publicznych. Znakomitym sposobem do nabrania szlifów ogłady politycznej były zjazdy książęce. W 1199 roku odbył się takowy zjazd, mający na celu osadzenie Henryka Kietlicza na stolcu arcybiskupim w Gnieźnie. W wydarzeniu tym brał udział również młody Władysław Odonic, nad którym kuratelę sprawował Mieszko Stary. Książę dbał zatem o należyte przygotowanie polityczne także swego wnuka (Pelczar, 2013, s. 43).

Wiemy, że Władysław Laskonogi posiadał w dzieciństwie podstawową umiejętność czytania i pisania, a także ogładę życia dworskiego (Przybył, 1998, s. 17). Kronikarz wielkopolski scharakteryzował tego księcia w następujący sposób:

on okazywał się wszystkim tak przystępnym, tak ujmującym, tak łaskawym, słodkim i miłym, aby nie mniemano, iż lekceważy uczucia innych; a nawet aby nie wydawało się, że jest zbyt zarozumiały z powodu własnych zalet, okazywał się wobec wszystkich przyjacielskim, także darami hojnie szafując (*Kronika wielkopolska*, 1965, s. 199).

Mieszko dbał o należyty splendor sprawowania władzy. W skład jego dworu wchodziłi dostojnicy świeccy i duchowni, w tym kapelani i pracownicy kancelarii oraz rycerstwo dworskie. Dzieci księcia wzrastały w świecie z natury rzeczy kosmopolitycznym, chłoneły wieści z Europy Zachodniej, łacińskiej, ale także i z Rusi kijowskiej. Mieszko Stary chętnie zatrudniał także rzemieślników żydowskich. Na dworze Mieszka znano alfabet łaciński, ale także alfabet słowiański – cyrylicę, a to za sprawą związków rodzinnych z książętami ruskimi, oraz alfabet grecki i hebrajski. Ten ostatni spotykamy na monetach emitowanych przez Mieszka Starego. Naturalnie językiem kancelarii książęcej była łacina. Na dworze książęcym przebywali rzemieślnicy z różnych części Europy – wśród nich wymienić trzeba złotnika Konrada, przysłanego z Lotaryngii przez córkę księcia (Krzyżaniakowa, 1975, s. 184).

Sam Mieszko III wraść w atmosferze intelektualnej zapoczątkowanej jeszcze przez Mieszka II i Rychezę. Na królewskim dworze zainicjowano wówczas funkcjonowanie szkoły dla dzieci możnowładców (Pietras, 1999, s. 5 i nn.). Jak wiemy, co prawda ojciec Mieszka, książę Bolesław, w przeciwieństwie do własnego brata, Zbigniewa, nie otrzymał bardziej dogłębnego wykształcenia literackiego, skupiając się głównie na pielęgnowaniu cnót rycerskich, ale nie można powiedzieć o nim, że był analfabetą (Dowiat, 1972, s. 79–90). Wspomniałem już, że rodzeństwo zrodzone z Bolesława III miało kontakt z literaturą łacińską,

otrzymało szkolną ogładę, na równi z przygotowaniem rycerskim. Pamiętać musimy, że Piastowie zetknęli się wówczas z ideologią krucjatową, pielgrzymowali do Ziemi Świętej (Władysław II wziął udział w II wyprawie krzyżowej), a śmierć krzyżowca spotkała w 1166 roku Henryka Sandomierskiego (również uczestnika krucjaty jerozolimskiej, na którą wyruszył ok. 1154 roku) podczas wyprawy na pogańskie Prusy (Teterycz-Puzio, 2009). Henryk wcześniej udał się do Ziemi Świętej, a efektem tego pobytu stało się sprowadzenie do Polski zakonów rycerskich (Teterycz-Puzio, 2009, s. 65 i nn.). Sam Mieszko III ufundował w 1187 roku w Poznaniu placówkę rycerskiego zakonu joannitów (Ginter, 2008), jego brat Kazimierz wspierał fundacje cysterskie, a joannitów w Zagości nad Nidą osadził Henryk Sandomierski (Dobosz, 1995; 2002, s. 351–359; Klasa, 2000, s. 145–161; Teterycz-Puzio, 2009, s. 91 i nn.).

Jako książę kaliski, Mieszko Stary zadbał także o miejsce wiecznego spoczynku dla siebie i członków rodziny, fundując w 1155 roku kolegiatę św. Pawła (Bilska-Ciećwierz, 2007, s. 46 i nn.)¹⁸. Tam pochowany został także Mieszko Młodszy (Dąbrowska, 2004, s. 167). W samym Kaliszu Mieszko ufundował kościół św. Gotarda, natomiast ok. 1180 roku sprowadził norbertanów i osadził ich przy kościele św. Wawrzyńca w Kościelnej Wsi nad Prosną¹⁹. Książę, podobnie jak inni Piastowie w tym okresie, prowadził akcję fundacyjną, obok już wspomnianych (Poznań, Kalisz), ufundował opactwo cystersów w Łądzie²⁰. 6 maja 1170 roku Mieszko Stary ufundował także szpital, który został powierzony w 1187 roku zakonowi rycerskiemu joannitów, otrzymując wówczas patrona w osobie św. Jana Jerozolimskiego (*Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 1, 1877, nr 117; Ginter, 2008, s. 75–95). Warto dodać, że na Komandorii szpitalnicy są obecni do dnia dzisiejszego (Ratajczak, 2019, s. 101–108). Pierwotne wezwanie kościoła i szpitala św. Michała Archanioła zostało zmienione przez nowych właścicieli, zmianie uległa także nazwa osady (Ginter, 2018, s. 75 i nn.).

Relacje Mieszka z jego synami były, oględnie mówiąc, skomplikowane, mieściły się w realiach ówczesnego sprawowania władzy w piastowskich władztwach. W podziale dzielnicowym, który nastąpił po śmierci Bolesława III Krzywoustego, dzielnica wielkopolska została również podzielona na dwie części – jej zachodnia część przypadła Mieszkowi, natomiast część wschodnia z Gniezmem, Kali-

¹⁸ Kapitułę fundacji Mieszka III przeniesiono w 1303 roku ze zlokalizowanej na Zawodziu kolegiaty do kaliskiego kościoła NMP. Por. Młynarska-Kaletynowa, 2000, s. 77–85; Ginter, 2008, s. 53–73.

¹⁹ Fundacja ta nie okazała się trwałym sukcesem, konwent zaledwie 10 lat później przeniesiono do Wrocławia na wyspę Olbin. Z kolei z Wrocławia przybyli benedyktyni.

²⁰ Klasztor cystersów w Łądzie był fundacją dziękczynną Mieszka III Starego po zwycięstwie nad bratem Władysławem II. Pierwsza fundacja z marca 1146 roku przeprowadzona była jako filia klasztoru w Łeknie; do drugiej doszło w 1195 roku siłami cystersów z Altenbergu. Zob. ostatnio Ginter, 2008, s. 133 i nn.

szem, Gieczem i Żninem weszła w skład dzielnicy senioralnej. Książę był od 1173 roku władcą całej Wielkopolski, jednakże w latach 1177–1179 jego najstarszy syn Odon zbuntował się i wygnał ojca z dzielnicy. W Raciborzu udzielił mu schronienia Mieszko I Płatonogi (Jasiński, 2007, s. 515 i nn.). Bunt ten pozostawał w związku z upadkiem rządów Mieszka w Krakowie, a chaos polityczny pogłębił się w 1179 roku, kiedy ziemie kaliska, gnieźnieńska, łędzka i rudzka włączone zostały do władztwa Kazimierza Sprawiedliwego, który wyznaczył Odonowi obszar księstwa poznańskiego (Nowicki, 2010, s. 39–40). Co charakterystyczne, Mieszko po powrocie z wygnania ponownie osadził krnąbrnego syna w Poznaniu. W wyniku wynegocjowanej rodzinnej ugody Odo zatrzymał dzielnicę poznańską, a Kazimierzowi Sprawiedliwemu przypadło Gniezno i Kalisz. Mieszko odbił ok. 1181 roku z rąk Kazimierza Gniezno, Odo wciąż dzierżył dzielnicę poznańską (Swieżawski, 2006, s. 25), natomiast w 1186 roku Mieszko wydzielił ziemię kaliską młodszemu synowi, Mieszkowi. Mieszko Młodszy nie założył rodziny. Z kolei Odon, jako książę poznański, ok. 1177–1179 zawarł związek małżeński z Wyszęsławą, najprawdopodobniej córką księcia ruskiego Jarosława Ośmiomyśła. Miał z nią syna Władysława i córkę Eufrozynę, żonę księcia gdańskiego Świętopełka I (Jaskulski, 1999, s. 297).

Niewątpliwie tragedią dla Mieszka Starego była przedwczesna śmierć Mieszka Młodszego, księcia kaliskiego (2 sierpnia 1193), z którym wydaje się być mocno związany uczuciowo, wszak nosił jego imię, a ponadto senior dynastii piastowskiej uważał Kalisz za miejsce szczególnie mu bliskie. Dzielnicę tę ojciec przekazał kolejnemu synowi, Bolesławowi. 20 kwietnia 1194 roku zmarł Odo, który pozostawił syna – Władysława Odonica²¹. Sytuacja ta wymusiła kolejny podział Wielkopolski, w którego wyniku Mieszko Stary przejął Gniezno, Kalisz otrzymał Władysław Laskonogi, a w Poznaniu zainstalowany został Odonic, przy czym rządy opiekuńcze sprawowała Wyszęsława przy współdziałaniu Mieszka III i Władysława Laskonogiego. Na krótko, w latach 1195–1202 pod panowanie Mieszka Starego weszły także Kujawy (Nowicki, 2010, s. 40; Szczur, 1980, s. 8 i nn.). W chwili śmierci ojca Władysław Odonic liczył kilka lat, później niemal przez całe życie walczył o objęcie swego dziedzictwa (Nowacki, 2003, s. 39–103; Pelczar, 2013). W 1206 roku otrzymał od księcia śląskiego Henryka Brodatego ziemię kaliską, tak blisko związaną z naszym bohaterem, a jakiś czas potem także ziemię przemęcką. W 1216 roku po mediacjach, w których wziął udział arcybiskup Henryk Kietlicz, Władysław Laskonogi zwrócił mu także ziemię poznańską. Zaledwie

---

²¹ Książę Odon został pochowany w katedrze poznańskiej. Opiekę nad małym Władysławem sprawowała wdowa Wyszęsława, która osiadła w ziemi przemęckiej, stanowiącej jej oprawę wdowią. Tu najprawdopodobniej przebywała wraz z dziećmi do śmierci Mieszka Starego. Wówczas Odonic wraz z siostrą Ryksą znalazł się na dworze swego stryja Władysława Laskonogiego w Gnieźnie (Pelczar, 2013, s. 39–40).

dwa lata później został usunięty z Wielkopolski i musiał uciekać na Węgry. W kolejnych latach prowadził ze zmiennym szczęściem starcia z Laskonogim. W 1227 roku odzyskał Poznań i Kalisz, lecz niebawem znowu został stąd usunięty przez wuja. Powrócił ok. 1231 roku, lecz trzy lata później utracił na rzecz książąt wrocławskich ziemie kaliską, rudzką oraz Śrem i Santok (Duczmał, 2010, s. 18–21).

Jak wspominałem, jedynym z synów Mieszka Starego, który przeżył ojca, był Władysław Laskonogi. Po śmierci ojca, w 1202 roku Władysław Laskonogi objął władzę nad Krakowem, utrzymując jednocześnie rządy nad dziedziczną Wielkopolską. Książę ten był mocno skonfliktowany z rodziną, aż 25 lat walczył z Władysławem Odonicem o władzę w Wielkopolsce. Jego życie zakończyło się w dość niezwykły sposób, mianowicie w wieku ok. 70 lat, w 1231 roku został zabity przez młodą kobietę, którą usiłował zgwałcić (Duczmał, 2010, s. 19).

Mieszko III Stary jawi się jako wytrawny polityk, ale także jako troskliwy ojciec, oczywiście na miarę średniowiecznych, ziemnych, a niekiedy wręcz patologicznych relacji rodzinnych (Ratajczak, 2015, s. 199 i nn.). Nie ulega wątpliwości, że starał się zapewnić swym żonom i dzieciom możliwie najlepsze warunki życia. Dbał o przekazanie córkom należącego do królewskiej rodziny wychowania i o znalezienie im partnerów na miarę splendoru dynastii. Niewątpliwie jego relacje z synami były bliższe, choć jak widzieliśmy, nie zawsze przebiegały w rodzinnej zgodzie. Książę zadbał o wykształcenie i dworskie obycie, właściwe najwyższej europejskiej arystokracji.

Nie jest łatwo natomiast określić stosunek Mieszka do własnego rodzeństwa i piastowskich kuzynów. Podobnie jak w całej średniowiecznej Europie względy rodzinne nie były istotne, jeśli chodziło o walkę o władzę, wpływy i środki finansowe. Książę wielkopolski i princeps nie miał żadnej litości dla losu swych krewnych w krwawej bitwie pod Mozgawą koło Jędrzejowa, rozegranej 13 września 1195 roku. W rzezi zginął jednak syn Mieszka, Bolesław, sam książę otrzymał ciężką ranę. Ta sytuacja spowodowała zmianę taktyki księcia w walce o tron krakowski, wszedł na drogę układów, by dopiąć celu. Sytuacja ta nie była bynajmniej ewenementem w ówczesnych realiach politycznych. Reasumując, wydaje się, że życie rodzinne Mieszka Starego było dość typowe dla czasów, w których dane było żyć naszemu bohaterowi.

Bibliografia

Źródła

- Cronica Petri comitis Poloniae wraz z tzw. Carmen Mauri (1951). Wyd. M. Plezia
W: *MPH, s.n.*, t. 3. Kraków: [b.w.].
- Gall Anonim (1996). *Kronika polska*. Przekł. R. Grodecki, oprac. M. Plezia. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski* (1977). T. 1. Poznań: [b.w.].
- Kronika wielkopolska* (1965). Tłum. K. Abganowicz, oprac. B. Kürbis. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Liber fraternitatis et liber mortuorum abbatiae Sanctae Mariae Lubinensis* (1976). Wyd. Z. Perzanowski. W: *MPH, s.n.*, t. 9, cz. 2. Warszawa: [b.w.].
- Mistrz Wincenty Kadłubek (2003). *Kronika polska*. Przekł. i oprac. B. Kürbis. Wrocław: Ossolineum.
- Rocznik dawny* (1978). W: *Najdawniejsze roczniki krakowskie i kalendarz*. Wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, t. 5. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Opracowania

- Balzer O. (2005). *Genealogia Piastów*, wyd. 2. Kraków: Avalon.
- Barański M.K. (2005). *Dynastia Piastów w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Besala J. (2006). *Małżeństwa królewskie. Piastowie, Przemysłidzi, Andegawenowie*. Warszawa: Bellona.
- Bilska-Ciećwierz M. (2007). *Powstanie i organizacja kapituł kolegiackich metropolii gnieźnieńskiej w średniowieczu*. Kraków: Avalon.
- Biniaś-Szkopek M. (2009). *Bolesław IV Kędzierzawy – książę Mazowsza i princeps*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Borkowska U. (1985). Anastazja. W: *Encyklopedia katolicka*, t. 1. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Bubczyk R. (2016). Gry i zabawy okresu dzieciństwa jako składnik edukacji arystokracji feudalnej w średniowiecznej Europie. W: A. Obara-Pawłowska, M. Kołacz-Chmiel (red.), *Dzieciństwo i starość w ujęciu historyków*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bubczyk R. (2009a). *Gry na szachownicy w kulturze dworskiej i rycerskiej średniowiecznej Anglii na tle europejskim*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bubczyk R. (2009b). Kazimierz Sprawiedliwy – władca idealny mistrza Wincen-tego (*Chronica Polonorum* lib. 4). *Kwartalnik Historyczny* 116, 1, 31–53.
- Cetwiński M. (2001). Krewni czy rówieśnicy? Rozważania o mechanizmach życia publicznego na Śląsku w XIII–XIV wieku. W: tegoż, *Śląski tygiel. Studia*

- z dziejów polskiego średniowiecza (s. 46–54). Częstochowa: Wydawnictwo WSP.
- Chorowska M. (2003). *Rezydencje średniowieczne na Śląsku. Zamki, pałace, wieże mieszkalne*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej.
- Dąbrowska E. (2004). Groby członków dynastii piastowskiej we wczesnym średniowieczu. Stan badań. *Roczniki Historyczne*, 70.
- Dobosz J. (1995). *Działalność fundacyjna Kazimierza Sprawiedliwego*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Dobosz J. (1999a). Bolesław III Krzywousty. W: tegoż (red.), *Słownik władców polskich* (s. 55). Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Dobosz J. (1999b). Bolesław IV Kędzierzawy. W: tegoż (red.), *Słownik władców polskich* (s. 57–60). Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Dobosz J. (2011). *Kazimierz II Sprawiedliwy*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Dobosz J. (2002). *Monarchia i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Dowiat J. (1972). Kształcenie umysłowe synów książęcych i możnowładczych w Polsce i niektórych krajach sąsiednich w X–XII w. W: J. Dowiat (red.), *Polska w świecie. Szkice z dziejów kultury polskiej* (s. 79–90). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Dowiat J. (red.) (1985). *Kultura Polski średniowiecznej X–XIII w.* Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Duczmal M. (2010). *Ryksa Piastówna. Królowa Czech i Polski*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Dworsatschek M. (2009). *Władysław II Wgnaniec*. Kraków: Avalon.
- Ginter T. (2008). *Działalność fundacyjna księcia Mieszka III Starego*. Kraków: Avalon.
- Giżycki J. (1984). *Z szachami przez wieki i kraje*. Warszawa: Sport i Turystyka.
- Grabski A.F. (1968). *Bolesław Krzywousty 1085–1138*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Grodecki R., Zacharowski S. (1995). *Dzieje Polski średniowiecznej*, t. 1: do roku 1333. Oprac. J. Wyrozumski. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”.
- Hertel J. (1985). Problem dwuimienności Piastów w średniowieczu (od potomstwa synów Bolesława Krzywoustego do końca XV wieku). *Zapiski Historyczne*, 50, z. 3.
- Hensel W., Pazdura J. (red.) (1978). *Historia kultury materialnej Polski w zarysie*, t. 1: od połowy VII do XII wieku. Wrocław: Ossolineum.
- Jasiński K. (1973). *Rodowód Piastów śląskich*, t. 1: *Piastowie wrocławscy i legnicko-brzescy*. Wrocław: Ossolineum.

- Jasiński K. (2007). *Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziębiccy, głogowscy, żagańscy, oleśniccy, opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*. Wyd. 2. Kraków: Avalon.
- Jasiński K. (1992). *Rodowód pierwszych Piastów*. Warszawa: Volumen.
- Jaskulski J. (1999). Eudoksja, księżna wielkopolska. W: J. Dobosz (red.), *Słownik władców polskich* (s. 114). Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Jurek T. (1999). Władysław II Wygnaniec. W: J. Dobosz (red.), *Słownik władców polskich* (s. 382–385). Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Klassa B. (2000). Kazimierz Sprawiedliwy a joannicy. Uwagi polemiczne. *Studia Historyczne*, 43, 145–161.
- Konarska-Zimnicka S. (2009). *Taniec w Polsce średniowiecznej. Świadectwo źródeł pisanych*. Kraków: Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”. Kielce: Kieleckie Towarzystwo Naukowe.
- Korduba M. (1935). Agnieszka (1137–po 1182). W: *Polski słownik biograficzny* (s. 31), t. 1. Kraków: Wydawnictwo PAU.
- Kozłowska-Budkowa Z., Kętrzyński S., Getruda (1948–1958). W: *Polski słownik biograficzny* (s. 406–408), t. 7. Kraków: Wydawnictwo PAU.
- Kóćka-Krenz H. (2010). Palatia wczesnopiastowskie. W: K. Skupieński (red.), *Średniowiecze w rozjaśnieniu*. Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Krzyżaniakowa J. (2008). Ostatni Piastowie wielkopolscy – próba oceny. W: H. Kóćka-Krenz (red.), *Przemysłowcy wielkopolscy od księcia dzielnicowego do króla Polski*. Poznań: Wydawnictwo Miejskie.
- Krzyżaniakowa J. (1975). Rola kulturalna Piastów w Wielkopolsce. W: R. Heck (red.), *Piastowie w dziejach Polski. Zbiór artykułów z okazji trzechsetnej rocznicy wygaśnięcia dynastii Piastów*. Wrocław: Ossolineum.
- Krzyżaniakowa J. (2011). Rozwój kultury w XII–XIV wieku. W: tejże, *Nie ma historii bez człowieka. Studia z dziejów średniowiecza*. Poznań: Wydawnictwo Instytutu Historii.
- Kürbis B. (1972). Pisarze i czytelnicy w Polsce XII i XIII wieku. W: A. Gieysztor (red.), *Polska dzielnicowa i zjednoczona. Państwo, społeczeństwo, kultura* (s. 180–186). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- La Roncière Ch. de (1988). Tuscan Notables on the Eve of Renaissance. W: P. Ariée, G. Duby (red.), *A History of Private Life*, t. 2: *Revelations of the Medieval World*, Cambridge: Harvard University Press.
- Labuda G. (2000). Gniezno stolicą wczesnopiastowskiego państwa polskiego. W: A. Wojtowicz (red.), *Gniezno i Poznań w państwie pierwszych Piastów. Teksty wykładów wygłoszonych na sympozjum naukowym zorganizowanym przez Oddział Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu dnia 8 grudnia 1999 roku*. Poznań: Ośrodek Wydawnictw Naukowych.

- Labuda G. (1995). Wielkopolska na drogach rozwoju politycznego. Ku koronacji Przemysła II. *Kronika Miasta Poznania*, 2.
- Marciniak R. (1987). O oprawie wiana Anastazji Mieszkówny księżnej zachodniopomorskiej. *Zapiski Historyczne*, 52, 4.
- Mitkowski J. (1981). *Bolesław Krzywousty*. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne.
- Młynarska-Kaletynowa M. (2000). Św. Paweł na grodzie kaliskim. W: W. Brojer (red.), *Kościół, kultura, społeczeństwo. Studia z dziejów średniowiecza i czasów nowożytnych* (s. 77–85). Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Nowacki B. (2003). *Przemysł I syn Władysława Odonica, książę wielkopolski 1220/1221–1257*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Nowicki M. (2010). Kształt dzielnic wielkopolskiej w okresie rozbicia dzielnicowego. *Nasze Historie*, 10.
- Patterson S. (red.) (2015). *Games and Gaming in Medieval Literature*. New York: Palgrave Macmillan.
- Pelczar S. (2013). *Władysław Odonic. Książę Wielkopolski, wygnaniec i protektor Kościoła (ok. 1193–1239)*. Kraków: Avalon.
- Pietras Z.S. (1978). *Bolesław Krzywousty*. Katowice: Wydawnictwo Śląskie.
- Pietras Z.S. (1999). *Kazimierz Odnowiciel*. Kraków: Avalon.
- Potkowski J. (1984). *Książka rękopiśmienna w kulturze Polski średniowiecznej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Przybył M. (1998). *Władysław Laskonogi, książę wielkopolski 1202–1231*. Poznań: Wydawnictwo WBP.
- Ratajczak K. (2019). Działalność socjalna Joannitów w Poznaniu (średniowiecze – czasy współczesne). W: M. Walenciak, S. Hoferková (red.), *Zagrożenia jednostki we współczesnym świecie. Ohrožení jedince v současné společnosti. Threat to the individual in the contemporary society* (s. 101–108). Dąbrowa Górnicza: Wydawnictwo WSB.
- Ratajczak K. (2015). Relacje damsko-męskie w rodzinie Piastów wielkopolskich. W: B. Popiołek, A. Chłosta-Sikorska, M. Gadocha (red.), *Kobieta i mężczyzna jedna przestrzeń – dwa światy* (s. 193–207). Kraków: Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej. Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Sadowski T. (1999). *Poczet książąt Wrocławia*. Wrocław: Wydawnictwo Rzeka.
- Skwierczyński K. (2005). *Recepcja idei gregoriańskich w Polsce do początków XIII wieku*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Snoch B. (1987). *Synowie Krzywoustego. Opowieść o początkach rozbicia dzielnicowego w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Szczur S. (1980). Zmiany polityczne w Wielkopolsce w latach 1181–1195. *Roczniki Historyczne*, 46.
- Świeżawski A. (2006). *Przemysł II król Polski*. Warszawa: Wydawnictwo DiG.

- Tetrycz-Puzio A. (2009). *Henryk Sandomierski (1126/1133–18 X 1166)*. Kraków: Avalon.
- Wachowski K. (1935). Anastazja. W: *Polski słownik biograficzny* (s. 88), t. 1. Kraków: PAU.
- Waśko A. (2003). Skandynawski świat Ryksy Bolesławówny. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace historyczne*, 130, 21–33.
- Wenta J. (2001). Tradycja o Piotrze. Na marginesie jednej z wielkich dyskusji. W: D. Zydorek (red.), *Scripura, custos, memoriae. Prace historyczne* (s. 523–538). Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Wieczorek S. (1996). Zwiefalten i Polska w pierwszej połowie XII w. *Kwartalnik Historyczny*, 103, 3, 23–55.